

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE COVID-19'UN SEKTÖREL ETKİLERİ

AUTHORS: Özgür Bayram SOYLU

PAGES: 169-185

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1168046>

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE COVID-19'UN SEKTÖREL ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özgür Bayram SOYLU¹

ÖZET

COVID-19 salgınının Çin'de ortaya çıkması ve daha sonrasında tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte küresel ekonomik aktivite düzeyini etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Salgının ekonomik, sosyal, toplumsal boyutlarının olması, arz ve talep şoklarının bir kompozisyonunu barındırması, bireylerin başta tüketim davranışları olmak üzere pek çok davranışını etkilemesi COVID-19'u diğer dışsal şok ve krizlerden ayrı bir yere konumlandırmıştır. Özellikle hareket kısıtlamaları iktisadi faaliyet üzerinden ciddi bir yük oluşturmuştur. Seyahat kısıtlamaları yolcu hareketliliğini sona erdirmiş, eğitimde uzaktan eğitim modülüne geçilmiş, spor ve sanatsal etkinliklere ara verilmiş, konaklama endüstrisi durma noktasına gelmiştir. İşgücü piyasası açısından uzaktan çalışma modülüne geçilmiş, sosyal ve fiziksel mesafe kuralları çerçevesinde piyasanın fiziki çalışma sistemi değişmiş, bazı üretim noktalarında üretime ara verilmiştir. Hane halkı ve firmaları kurtarmaya yönelik mali genişleme programları uygulanmış, bulaşıcılığın önüne geçilmesi amacıyla ücret sübvansiyonları verilmiştir. Artan belirsizlik karşısında zamanında finansal yardım ve acil finansman destekleri ile istikrarı bozucu etkinin derinleşmesinin önüne geçilmiştir. Tüm dünyada etkisini hissettiren COVID-19, Türkiye ekonomisinde sektörel güven endekslerini, dış ticaret istatistiklerini, işgücü piyasasını, sanayi üretim endeksini, turizm gelirlerini doğrudan etkilemiştir. Bu çalışma kapsamında Türkiye ekonomisinde belirtilen makroekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler incelenmiştir. Ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler, COVID-19'la mücadele kapsamında uygulanan genişletici para ve maliye politikaları Türkiye ekonomisinin "V" şeklinde bir trende sahip olacağını öngörmeyi mümkün kılmaktadır. Türkiye ekonomisinin uzun vadede yatırım fonksiyonunu yeniden tahsis etmesi gerekliliği COVID-19'un etkisi altında bir kez daha önem kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Sektörel Güven Endeksi, İşgücü Piyasası, Dış Ticaret, Turizm

¹ Kocaeli Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5030-5924>
ozgurbayram.soylu@kocaeli.edu.tr,

THE SECTORAL EFFECTS OF COVID-19 IN TURKISH ECONOMY

ABSTRACT

With the emergence of the Covid-19 outbreak in China and then spreading all over the world, it was inevitable to affect the level of global economic activity. Having the economic, social and social dimensions of the epidemic, having a composition of supply and demand shocks, and affecting many behaviours of individuals, especially consumption behaviour, placed Covid-19 apart from other external shocks and crises. Movement restrictions, in particular, put a serious burden on economic activity. Travel restrictions have ended passenger mobility, the distance education module in education has been discontinued, sports and artistic activities have been suspended, and the hospitality industry has come to a halt. In terms of the labour market, a distance working module was initiated, the physical working system of the market changed within the framework of social and physical distance rules, and production was interrupted at some production points. Financial expansion programs were implemented to save households and firms, and wage subsidies were given to prevent contagion. In the face of increasing uncertainty, the deepening of the destabilizing effect was prevented with financial aid and urgent financial support. All over the world feel the impact of Covidien-19 sectoral indices confidence in Turkey's economy, foreign trade statistics, the labour market, the industrial production index has affected tourism revenues directly. In this study the changes occurring in the macroeconomic indicators specified in Turkey's economy was examined. Changes occurring in the economic indicators, implementation of expansionary monetary and fiscal policies suggest Turkey will have to train in a V-shaped growth of the economy. Reallocate the investment function to the necessity of Turkey's economy in the long term under the influence of Covid-19 once gained more importance.

Keywords: COVID-19, Sectoral Confidence Index, Labour Market, Foreign Trade, Tourism

GİRİŞ

COVID-19'un küresel boyuttaki etkileri günümüzde sadece bilim dünyasının değil aynı zamanda politika yapımcılarının, medyanın ve hane halklarının da temel gündem maddesi olmuştur. COVID-19'un neden olduğu sağlık olayları beraberinde başta ekonomik etkiler olmak üzere sosyal, toplumsal ve psikolojik etkiler meydana getirmiş ve COVID-19 çok yönlü bir salgın niteliği kazanmıştır. COVID-19'un iktisadi faaliyet seviyesi üzerindeki daraltıcı etkisi tüm sektörlerde varlığını hissettirmiş, tüm ekonomik karar birimlerini doğrudan etkilemiştir. Salgına karşı dünya ekonomilerinde genişletici para ve genişletici maliye politikaları uygulanmaya konmak istenmiştir. COVID-19 salgını ile mücadelede kimi ekonomik çevreler savaş ekonomisi uygulamalarını gündeme getirmiş, kimi ekonomik çevreler 1929 Büyük Buhranına atıfta bulunmuş, kimi ekonomik çevreler ise daha önceki salgın ya da ekonomik belirsizliklerden ziyade COVID-19'un kendine has politika gereksinimlerinin olduğunu vurgulamıştır.

Ancak politika yapıcılar için ortak motivasyon COVID-19'un daraltıcı ekonomik sonuçlarına karşı koyabilmek olmuştur. Bu ortak motivasyon temelde COVID-19'un üç önemli yönüne dayandırılmaktadır. Bunlar; şokun dışsal olması, başta euro bölgesi olmak üzere neredeyse tüm dünya ekonomilerini etkileyen bir şok olması ve arz ve talep şoklarının karmaşık bir kompozisyonunu yansıtmasıdır (Botta vd., 2020).

COVID-19'a karşı mücadelede özellikle genişletici maliye politikalarının yaygın bir şekilde kullanıldığı öne çıkmaktadır. Özellikle özel sektörün finansman ve istihdam yapısının bozulmamasına yönelik atılan adımlar, sosyal yardımlar vasıtasıyla hane halklarına yönelik maddi ve manevi destekleyici politikalar bölge ayırımı yapmaksızın geniş bir yelpazede başvuru politikalar olarak dikkat çekmektedir. COVID-19'un seyahat kısıtlamaları, geçici süreyle mağaza/AVM'lerin kapatılması, firmaların üretimlere ara vermesi, sokağa çıkma kısıtlamaları gibi temel kısıtları beraberinde getirmesi söz konusu genişletici maliye politikalarının geniş bir yelpazede uygulanma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Salgına karşı uygulanan politikaların kısa ve uzun vadeli analizleri şu şekilde sıralanabilir (Loayza ve Pennings, 2020):

- Kısa vadeli iktisadi politikaların temel çıkış noktaları sosyal yardım politikalarını güçlendirmek ve salgından etkilenen işletmelere acil finansman desteği olmuştur. Bir başka ifade ile temel hedef noktası hane halkları ve firma sektörleri olmuştur. Bu noktadaki temel motivasyon iktisadi faaliyet düzeyini canlandırmaktan ziyade işsizlik ve iflasların önüne geçmek olmuştur.
- Orta vadeli politikalar ise parasal ve mali teşvik uygulamaları ile özellikle kamu hizmetlerinin sürekliliğini sağlamak, sektörel destek paketleri sunmak ve kurtarma tedbirlerine yönelik adımlar atmaktır.

Türkiye'nin gerek kısa vadeli gerekse orta vadeli politika uygulamalarının yanısıra ulusal ve uluslararası koordinasyon ve organizasyonu sağlama noktasında iyi bir sınav vermesi kamu hizmetlerinin sürekliliğini temin etmiş, acil finansman ve sosyal yardımlar noktasında etkili adımlar atmasına olanak sağlamıştır. Bu çalışma kapsamında COVID-19'un Türkiye ekonomisi üzerindeki makroekonomik etkileri ve geleceğe yönelik beklentiler ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde literatür çalışmasına, ikinci bölümünde COVID-19 sürecinde Türkiye'de salgının vaka boyutu ve öne çıkan ekonomik, sosyal ve toplumsal tedbirlere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise COVID-19'un Türkiye'deki ekonomik göstergelerde meydana getirdiği değişimler incelenmiştir. Çalışma, sonuç bölümü ile sonlandırılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

COVID-19 kısa sürede ekonomik, sosyal ve toplumsal etkileri olan bir salgın niteliği kazanmıştır. COVID-19'un kısa sürede özellikle ekonomik etkilerinin belirgin nitelik kazanması araştırmacıların söz konusu etkilere eğilmelerini ve politika önermeleri getirmelerini sağlamıştır. Bu çalışma kapsamında salgın sonrasında COVID-19'un özellikle makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerine odaklanan belirli sayıda araştırmaya yer verilmiştir. Çalışmalar alfabetik sıraya göre sıralanmıştır.

Andersen vd. (2020), COVID-19'un Danimarka'da tüketici üzerindeki etkilerini bankalardaki işlem düzeyinde müşteri verilerini kullanarak incelemiştir. Araştırma verileri toplam kart harcamalarının % 25 daraldığını, bu daralmanın odak noktasında ise kısıtlanan mal ve hizmetlerin olduğu vurgulanmıştır.

COVID19'un maruz bıraktığı ekonomik ve sağlık riskine karşın harcamalarda meydana gelen daralmanın öngörülenden fazla olduğu ifade edilmiştir. Harcamaların hafta, ay ve yıl boyunca bir döngüsellğe sahip olması bireylerin harcamalarındaki daralmaları öngörmeyi zorlaştırmaktadır.

Atkeson (2020), basit bir SIR modeli ile COVID-19'un 12-18 aylık bir süreçteki etkilerini incelemiştir. Toplam popülasyon, aktif hastalar ve iyileşen popülasyon oranlarındaki geçişin incelendiği modelde sosyal mesafenin önemine atıfta bulunmaktadır. Hastalığın etki süreci uzadıkça iktisadi etkilerinin de artacağı ve bir yıl boyunca ya da bir aşı geliştirilinceye kadarki süreçte sosyal mesafe önlemlerinden ödün verilmemesi gerekliliği vurgulanmıştır. İktisadi olarak hastalığın uzamasının ekonomik altyapı işsizlik sorununu beraberinde getirme riski öne çıkarılmıştır.

Baker, Bloom vd. (2020), hisse senedi piyasası oynaklığı, ekonomik belirsizlik ve işgücü piyasaları temelinde COVID-19'un ABD ekonomisindeki makroekonomik etkilerini değerlendirmiştir. ABD'nin 2020 son çeyreği itibarıyla yaklaşık %11-20 aralığında bir daralma ile karşı karşıya kalabileceği ve ortaya çıkan daralmanın yarısının COVID-19'a dayalı belirsizliklerden kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Baker, Farrokhnia vd. (2020), ABD'de hane halkı finansal verilerini kullanarak hane halkı tüketimi ve salgın arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Vaka sayısı arttıkça harcama davranışlarının yapısal bir değişikliğe uğradığı, virüsün ilk ortaya çıktığı dönemlerde perakende, kredi kartı harcamaları ve gıda harcamalarında keskin bir artışın olduğu vurgulanmıştır. Ancak genel harcama düzeyinin takip eden süreçlerde düşüş gösterdiği belirtilmiştir. Genel harcama eğilimindeki daralmanın temel nedeni olarak ise sosyal izolasyon ve hizmet sektöründeki kısıtlama gösterilmiştir.

Barua (2020), iktisadi faaliyet düzeyleri, arz ve talep, tedarik zincirleri, ticaret düzeyleri, yatırım düzeyleri, fiyatlar genel düzeyi, döviz kurları, finansal istikrar ve risk unsurları üzerinde meydana gelen değişimleri incelemiştir.

Salgının ortaya çıkarmış olduğu belirsizlik süreçlerinin kamu güveninde bir kayıp ortaya çıkarmış, tüketici ve üretici güven endeksleri olumsuz bir şekilde etkilenmişlerdir. Söz konusu etkiler arz ve talep şoklarının telafisi mümkün olmayan makroekonomik sonuçlara gebe olduğu vurgulanmıştır.

Boissay ve Rungcharoenkitkul (2020), COVID-19'un yakın tarihin en maliyetli pandemilerinden biri olduğunu ifade ederek, kısa ve uzun vadeli dinamik politika önlemlerinin alınması gerekliliğini öne çıkarmıştır. Özellikle sağlık politikalarındaki maliyet-fayda analizinin ekonomik kayıp ve kazançları açıklamanın ötesine geçtiği vurgulanmıştır. COVID-19 şokunun ekonomik etkilerinin, uygulanan politikalar ile salgın arasındaki etkileşiminin ve politika adaptasyon süreçlerinin iyi bir şekilde analizi ile anlaşılır kılınabileceğine dikkat çekilmiştir.

Botta vd. (2020) COVID-19'un arz ve talep şoklarının karmaşık bir kompozisyonu olduğuna vurgu yaparak euro bölgesi hükümetlerinin firma sektörü ve hane halkı sektörünü desteklemek için zorunlu müdahalede bulunduklarını öne çıkarmıştır. Para politikası olarak Avrupa Merkez Bankası'nın birincil piyasalarda kupon tahvili satın almak yolu ile salgına karşı izlenen politikalara destek verebileceği vurgulanmıştır. Salgının etkilerinin azalması ile birlikte Avrupa çapında büyük bir kurtarma planlarının uygulanması gerekliliğinin önemine atıfta bulunmuştur.

de Espana (2020), karantina günlerinin ve ekonomik şokların sürekliliğini araştırmak amacı ile İspanya ekonomisindeki çıktı kayıpları ve ekonomik etkiler üzerinden farklı senaryolar kurgulamıştır. İspanya ekonomisinin 2020'de daralacağı, bu daralmanın belirsizliklere karşı hassas olduğu ifade edilmiştir. COVID-19'un kısa vadede özellikle işgücü piyasalarını önemli ölçüde etkilediği, yeni gelişmelerin ve belirsizliklerin boyutlarının elde edilen bulguların yeniden yorumlanmasını zorunlu kılacağı vurgulanmıştır.

del Rio-Chanona vd. (2020), COVID-19'un bireysel meslekler ve endüstriler düzeyindeki etkilerini arz ve talep şoklarını temel alarak incelemiştir. Arz şokunun temelinde endüstrilerin sınıflandırılması ve evden çalışma yeteneğini ölçen İşgücü Endeksi yer almıştır. Tahmin sonuçları, gayrisafi yurtiçi hasılanın %22'sinin, işgücünün %24'ünün tehdit altında olduğuna ve toplam ücret gelirinin %17 oranında daralacağına işaret etmektedir. Özellikle sanayi, ulaştırma sektörlerinin üretim şoklarının taleple, imalat, madencilik ve hizmet sektörlerinin ise arz şokları ile karşı karşıya olduğu öne çıkarılmıştır. İşgücü açısından ise düşük ücretli mesleklerin salgına karşı daha savunmasız olduğuna dikkat çekilmiştir.

Demertzis vd.(2020), COVID-19'un arz ve talep yanlı bir etkisinin olduğunu vurgulayarak Avrupa bölgesinin bu şoka karşılık etkili bir tepki verebilmesinin temelinde koordinasyonun olduğunu vurgulamış ve bir dizi öneride bulunmuştur. Demertzis vd. (2020), ulusal sağlık harcamalarının fonlanması, hane halkı ve firmaların finansmanı, geniş makroekonomik önlemlerin planlanması, güvenlik ağının koordinasyonu, sürdürülebilir önlem paketlerinin hazırlanması ve üretim kalıplarının gözden geçirilmesi olmak üzere bir dizi öneride bulunmuştur.

Eichenbaum vd (2020), salgın ile ekonomik uygulamalar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir epidemiyoloji modeli kurmuştur. Tüketim davranışları ve çıktı daralmalarının toplam ölümlerle ilişkilendirildiği çalışmada, tüketim ve çıktı daralmalarının salgının şiddetini azalttığına işaret edilmiştir. Bir başka ifade ile toplumun ekonomik ve sosyal mobilizasyonunun sınırlandırılmasının salgının şiddetini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak aynı model mobilitayı kısıtlayan uygulamaların durgunluğunun boyutunu da arttırdığına vurgu yapmaktadır. Ayrıca salgını talep ve arz üzerinden etkileri de ön plana çıkarılmıştır.

Fernandes (2020), COVID-19'un farklı endüstri ve ülke ekonomilerindeki etkilerinin asimetrik sonuçlarını ortaya koymuştur. Farklı senaryolar altında COVID-19'un ekonomik maliyetleri tahmin edilmiştir. Ülke ekonomilerinin heterojen bir yapıya sahip olmaları etkilenme düzeylerini de belirlemiştir. Krizin yaz sonuna kadar mevcut haliyle devam etmesinin küresel ekonomiyi son iki yüzyılın en büyük tehdidi ile baş başa bırakabileceği ifade edilmiştir.

Fetzer vd. (2020), COVID-19'un küresel yayılımının bireylerin davranış ve duygularını nasıl etkilediğini incelemiştir. Söz konusu davranışlar beş temelde incelenmiştir. İlk olarak koronavirüsün web tabanlı araştırma oranları incelenmiştir. İkinci olarak, COVID-19'un ABD'de görülmesinden sonra ekonomik kayıplardaki artış değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak bireylerin salgın hakkındaki bilgi ve endişe düzeyleri incelenmiş, dördüncü olarak bireylerin virüsün mortalitesi ve bulaşıcılığı konusundaki algı düzeylerinin homojenliği incelenmiştir. Son olarak ise bireylerin ekonomik ve sosyal endişeleri incelenmiştir. Alınan önlemlerin ekonomik zorluk ve kaygıyı azaltmaya katkıda bulunduğu vurgulanmıştır.

Loayza ve Pennings (2020), COVID-19'un gelişmekte olan ülke ekonomilerine olan etkilerini incelediği çalışmada parasal ve mali teşviklerin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Özellikle kamu hizmetlerinin sürekliliğinin sağlanması ve sosyal yardımların önemine dikkat çekilmiştir. COVID-19'un küresel etkilerinin azaltılmasının ve daraltıcı etkilerinin önüne geçilmesinin en temel argümanı olarak uluslararası organizasyonların koordinasyonu gösterilmiştir.

Ludvigson vd. (2020), 1980-2019 dönemini çeyreklik veriler kullanarak maliyetli bir ekonomik şokun iktisadi faaliyet düzeyi ve belirsizlik üzerindeki etkilerini VAR modeli aracılığıyla analiz etmiştir. COVID-19'un işgücü piyasasının dengesini bozarak, bireylerin sosyal ve fiziki reflekslerini olumsuz etkileyerek doğal afetlerden ayrılan bir şok özelliğine sahip olduğu ifade edilmiştir. İki aydan bir yıla kadar sürebilecek bir şokun endüstriler üzerinde %12,75, hizmet sektörü istihdamında %17'lik bir daralma ile sonuçlanabileceği öngörülmektedir.

Mckibbin ve Fernando (2020), COVID-19 salgını ile ortaya çıkan makroekonomik belirsizliğin halk sağlığı sistemlerinin altyapı yetersizliği ve hanehalkı finansman ihtiyaçlarına yönelik eş güdümlü politika uygulamalarını zorunlu kıldığını ifade etmiştir. Özellikle para ve maliye politikalarının entegrasyonu bu süreçte çok daha önem kazanmıştır. Ortaya çıkan makroekonomik belirsizliğin ekonomilerin geleceğe yönelik yapısal olarak sürekli yavaşlayan bir görünüme sahip olmalarına yol açabileceği vurgulanmıştır. Özellikle helikopter para ile açıkların finansmanın gerçekleştirilmesinin yenilikçi bir çözüm olacağı üzerinde durulmuştur.

Morales vd. (2020), COVID-19'un önde gelen borsalar üzerindeki etkisini Spektral ve Granger nedensellik analizi ile incelemiştir. Bulgular diğer borsaların Şanghay Borsasındaki oynaklık seviyesine tepki göstermediğine işaret etmekte ve virüsün merkez üssü olarak Çin'in teyit edildiğini ortaya koymaktadır. Ancak virüsün İtalya'ya girmesiyle birlikte İtalya ve Avrupa borsalarının etkilenmeye başladığı ifade edilmiştir. Ortaya çıkan belirsizlik salgının Avrupa'ya sıçramasıyla birlikte beraberinde finansal belirsizliği de getirmiştir.

Stephany vd. (2020), ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'na sunulan şirket risk raporlarını inceleyerek şirketlerin COVID-19 gelişmelerine karşı farkındalık düzeylerinin borsadaki gelişmelere nazaran daha yüksek olduğu bulgusunu öne çıkarmışlardır. Ayrıca COVID-19'a yönelik farkındalığın homojen bir yapıya sahip olmadığı, endüstriler arasında farklılık gösterdiği vurgulanmıştır.

Bu çalışmada değerlendirilen çalışmalar başta olmak üzere COVID-19'un etkilerine yönelik analizler kısa dönemli sonuçlar ortaya koyarken, uzun dönemde iktisadi faaliyet düzeyi üzerindeki etkileri ihmal edilmektedir. Ortaya konan genişletici para ve maliye politikalarının kısa dönemde sonuç almaya odaklandığı, salgının uzun dönemli etkisinin göz ardı edildiği ortak payda olarak dikkat çekmektedir.

2. TÜRKİYE'DE COVID-19

İlk olarak Çin'de tespit edilen ve zamanla tüm dünyaya yayılan COVID-19 virüsü 10 Mart 2020 tarihinde ilk olarak Türkiye'de görülmüştür. Koronavirüsün görülmesinden sonra ekonomik, sosyal ve toplumsal tedbirler devreye konulmuştur. İlk olarak 12 Mart 2020'de eğitim ve öğretime ara verilmiş ve uzaktan eğitim modeline geçilmiştir. Özellikle Avrupa ülkelerine yönelik seyahat kısıtlamaları uygulamaya konmuştur. 17 Mart 2020 tarihinde Türkiye'de koronavirüsten ilk ölüm gerçekleşmiş, koronavirüsün özellikle 65 yaş ve üzeri kişiler üzerinde etkisinin daha fazla olduğunun tespitinin ardından 22 Mart 2020'de 65 yaş üstü ve kronik hastalığı olan kişilere sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiştir. Bu süreçte sağlık alanında koronavirüsle mücadelede solunum cihazı üretim çalışmalarına başlanmış, 20 Nisan 2020 tarihi itibarıyla ilk yerli ve milli solunum cihazı seri üretimden çıkmıştır. COVID-19'un tüm Türkiye'de görülmeye başlaması ve gençlerin bulaşı riskine sahip olmaları nedeniyle 3 Nisan 2020 itibarıyla 20 yaş altı gençlere sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiş, 1 Haziran 2020 sonrası 18 yaş altı olarak yaş aralığı güncellenmiştir.

COVID-19'un yayılım hızını engellemek adına 11 Nisan 2020 itibariyle 30 büyükşehir ve Zonguldak'ta haftasonları sokağa çıkma kısıtlaması uygulamasına geçilmiş, bu uygulama kapsamındaki illerin kapsamı daraltılarak 6 Haziran 2020'ye kadar bu uygulamaya devam edilmiştir. Bu süreçte uygulanan makroekonomik politikalar bir sonraki bölümde irdelenecektir.

Grafik 1, COVID-19'un Türkiye'deki eğilimini yansıtmaktadır (11 Mart 2020-31 Mayıs 2020). Türkiye'de ilk olarak 10 Mart'ta pozitif vakanın görülmesi ve 17 Mart'ta koronavirüsten ilk ölümün gerçekleşmesi ile birlikte üssel olmasa da 10 Nisan 2020 tarihine kadar vaka artış hızı yükselen bir trende sahip olmuştur.

Grafik 1: Türkiye'de COVID-19 Seyri

Kaynak: AREDA Survey

Vaka artış hızı 10 Nisan 2020 itibariyle azalışa geçmiş, 11 Nisan 2020 tarihinde en yüksek test sayısı görülmüş (5138), entübe hasta sayısı 14 Nisan 2020 tarihinde en yüksek seviyeye ulaşmış, en yüksek günlük ölüm sayısı (127) 19 Nisan 2020 tarihinde gerçekleşmiş, aynı tarihte toplam yoğun bakım hasta sayısı en yüksek seviyeye (1922) ulaşmıştır. 23 Nisan 2020 itibariyle pozitif vaka sayısı 100 bin sınırını aşmıştır. 24 Nisan 2020 itibariyle ilk defa günlük iyileşen hasta sayısı günlük pozitif vaka sayısını geçmiştir. 3 Mayıs 2020 itibariyle de toplam iyileşen hasta sayısı toplam aktif vaka sayısını geçmiştir. İlklerin yaşandığı olay ve tarihler üzerinden özetlemeye çalıştık COVID-19'un Türkiye'deki serüveninde 31 Mayıs 2020 itibariyle artış hızı 0,51 olarak, ortalama ölüm sayısı 60,53 olarak gerçekleşmiştir.

3. TÜRKİYE'DE COVID-19'UN EKONOMİK ETKİLERİ

Başlangıç noktası semavi dinlerin yayılması olarak ortaya çıkan küreselleşme, tekerleğin icadı ve fetihlerle tarım toplumunda varlığını gösteren, buhar makinesi gibi yeni buluşlarla Sanayi Devriminde varlığını sürdüren, gerek mal ve hizmetlerin gerekse sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile ekonomik entegrasyonun küresel anlamda sağlayan, bugün geline nokta bilgi ve iletişim teknolojilerinin artarak devam eden etkisi ile uluslararası sınırları ortadan kaldıran, ekonomik entegrasyonun yanı sıra sosyal, siyasal ve kültürel entegrasyonu sağlayan bir harekettir. İşte tam da bu noktada COVID-19 küresel ekonomi ve siyasetin kalbine tam bir hançer olarak saplanmıştır.

Küresel piyasalar darbe almış, petrol fiyatları çökmüş, çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için resesyon beklentileri artmıştır. Küresel piyasaları etkileyen COVID-19, küresel piyasalara entegre olmuş bir Türkiye ekonomisi için de daraltıcı etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada COVID-19'un turizm istatistiklerine, dış ticaret istatistiklerine, işgücü istatistiklerine, büyüme rakamlarına, sektörel güven endekslerine ve sanayi üretim endekslerine etkileri incelenmiştir.

Grafik 2, Türkiye'de Ocak-Mart 2020 döneminde gerçekleşen turizm istatistiklerini yansıtmıştır. Özellikle salgının tüm dünyaya yayılması ve seyahat kısıtlamalarının hayata geçirilmesi ile birlikte turizm hareketliliği de darbe almıştır. Turizm gelirleri daralmış, turizme dayalı sağlık harcamaları, konaklama harcamaları, uluslararası ulaştırma harcamaları daralmıştır. Turizm sektöründeki durgunluğa paralel olarak incelenen dönemde turizm giderleri de azalmıştır. Söz konusu turizm hareketliliğinin Nisan ayında keskin bir düşüş yaşadığı göz önünde bulundurulursa ikinci çeyreğin turizm sektörü açısından daha maliyetli olacağı açıkça görülmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2018 yılında Ocak-Nisan aylarında Türkiye'ye gelen yabancı sayısı 7.783.967, 2019 yılının aynı döneminde 8.735.268 iken 2020'nin aynı döneminde 4.262.882 kişi olarak gerçeklemiştir. Dört aylık toplamda 2019 yılına göre turizm hareketliliğinin % 51,20 azaldığı öne çıkmaktadır.

Grafik 2: Turizm İstatistikleri

Kaynak: TÜİK

Grafik 3, COVID-19'un dış ticaret istatistiklerine etkisini içermektedir. COVID-19'un küresel bir boyut kazanması Türkiye ekonomisinde dış ticaret istatistiklerine de yansımış durumdadır. 2019 yılının aynı dönemine göre ihracat %41,4 daralmış, ithalat da %25,0 oranında azalmıştır. Ocak-Nisan 2020 döneminde ise ihracat %13,7 daralmış, ithalat ise %1 oranında artmıştır. Dış ticaret açığı ise 2019 yılının aynı aya göre %67 artarken, Ocak-Nisan 2020 döneminde 2019 yılının aynı dönemine göre %102,3 artmıştır. 2019 yılının aynı aya göre ihracat alanında en büyük daralma %43 ile imalat sektöründe gerçekleşirken, ithalatı ise ara (ham madde) mallarında %30,3'lük bir daralma gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı tüm bu gelişmeler ışığında keskin bir daralmaya uğramıştır.

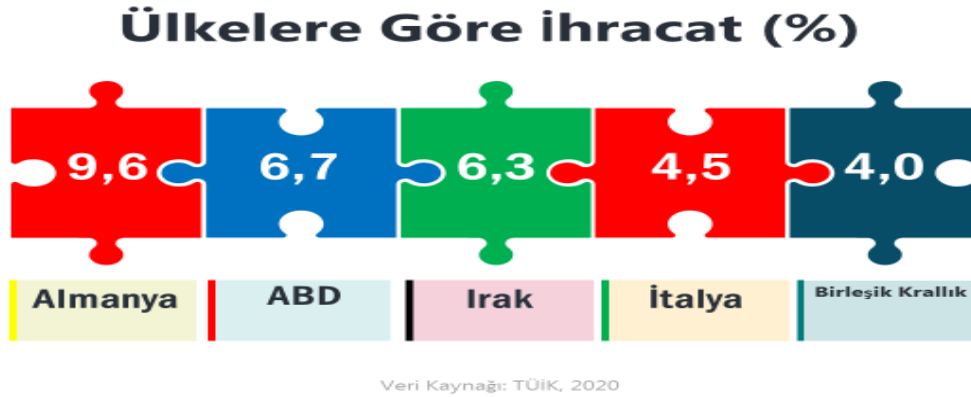
2019 yılının aynı ayında %84,9 olan oran 2020 yılı Nisan ayında %66,3 olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde 2019 yılının Ocak-Nisan döneminde %87,4 olan karşılama oranı 2020 yılının aynı döneminde %74,7 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3: Dış Ticaret İstatistikleri

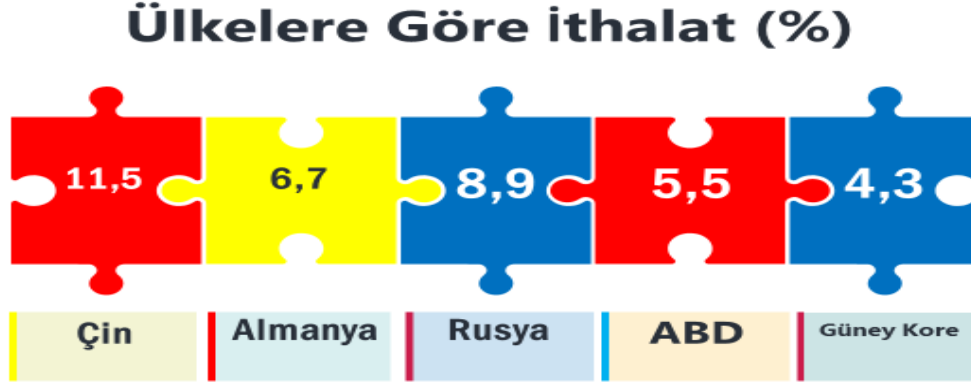
Grafik 4 ve Grafik 5, Nisan 2020’de ülkelere yapılan ihracat ve ithalat ağırlıklarını yansıtmaktadır. Nisan 2020’de TÜİK verilerine göre ihracat yapılan ilk beş ülke Almanya, ABD, Irak, İtalya ve Birleşik Krallık olmuştur. COVID-19 salgınından vaka sayısı açısından en çok etkilenen ülkeler ile olan dış ticaret ilişkisinin devam ettiği görülmektedir. Ancak Almanya’ya yapılan ihracat %35,8, ABD’ye yapılan ihracat %25,1, Irak’a yapılan ihracat %34,4 İtalya’ya yapılan ihracat %51,0 Birleşik Krallığa yapılan ihracat ise %57,7 oranında daralmıştır.

Grafik 4: Ülkelere Göre İhracat (% , İlk beş ülke)

Nisan 2020 dış ticaret istatistiklerine göre ithalat yapılan ilk beş ülke; Çin, Almanya, Rusya, ABD ve Güney Kore olmuştur. 2019 yılının aynı ayına göre Çin ile olan ithalat %4,4 artarken, Almanya ile olan ithalat %8, Rusya ile olan ithalat %36,4 ABD ile olan ithalat %24,5 azalmıştır. Güney Kore ile olan ithalat ise %21,7 artmıştır.

Grafik 5: Ükelere Göre İthalat (% , İlk beş ülke)

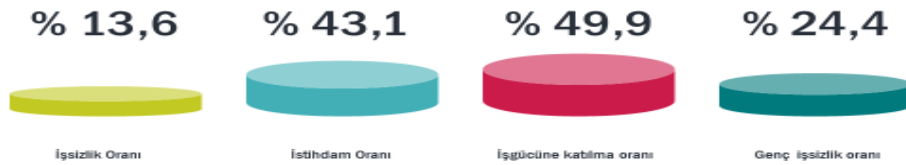

Veri Kaynağı: TÜİK, 2020

COVID-19'un en büyük etkilerinden birisi de işgücü piyasalarında meydana getirdiği bozulmalar olmuştur. Türkiye ekonomisi için cari dönemde açıklanan veri kapsadığı periyot açısından her ne kadar salgın dönemindeki reel gelişmeyi yansıtmasa da salgın dönemini kapsayan periyodun rakamları hakkında fikir vermektedir. Grafik 6, Şubat 2020 dönemini yansıtmaktadır. 2020 Şubat döneminde işsizlik oranı %13,6, istihdam oranı %43,1 işgücüne katılım oranları %49,9 genç işsizlik oranı ise %24,4 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 6: İşgücü İstatistikleri (Şubat, 2020)

İşgücü İstatistikleri, Şubat 2020

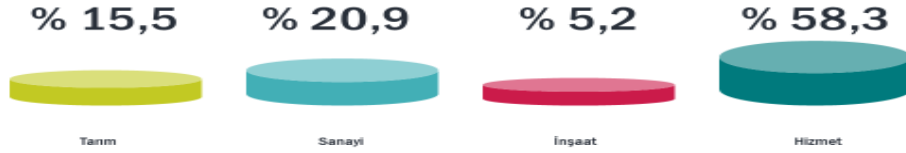

Veri Kaynağı: TÜİK, 2020

Şubat 2020 döneminde sektörel istihdam düzeyleri Grafik 7'de incelendiğinde en büyük payın %58,3 ile hizmet sektöründe olduğu, ikinci sırada %20,9 ile sanayi sektörünün, üçüncü sırada %15,5 ile tarım sektörünün son sırada ise %5,2 ile inşaat sektörünün geldiği görülmektedir. 2019 yılının aynı dönemine göre tarım sektöründe %11,3'lük bir daralma, inşaat sektöründe %6,3'lük bir daralma, hizmet sektöründe %1,2'lik bir daralma yaşanmıştır. Sanayi sektörü ise istihdam açısından %3,8 genişlemiştir.

Grafik 7: Sektörel İstihdam

Sektörel İstihdam, Şubat 2020

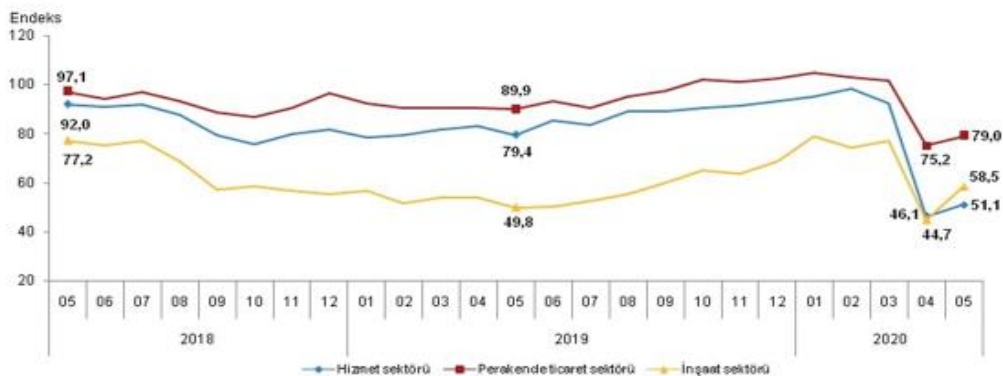
Veri Kaynağı: TÜİK, 2020

Söz konusu sektörel istihdam gelişmeleri ihracatın ithalatı karşılama oranının %81,8 olduğu, sanayi üretim endeksinin %8,5 olduğu, ara malı ithalatının %10,8 tüketim malı ithalatının ise %30,1 arttığı sektörel güven endekslerinin yüksek seyrettiği dönemde gerçekleştiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Dış ticaret istatistiklerinden meydana gelen dış ticaret açığı lehine gelişmeler, sektörel güven endekslerinin keskin düşüşler yaşaması, ara malı ithalatının %30,3 tüketim malı ithalatının %16,5 daralması ve hizmet sektörünün durma noktasına geldiği dönemler göz önünden bulundurulduğunda işgücü piyasasının salgından olumsuz bir şekilde etkileneceği açıktır.

COVID-19'un ekonomik, sosyal ve toplumsal hayatta meydana getirdiği kısıtlamalar ve sonrasında gösterilen esneklikler ve uygulanan destek paket ve programları kendisini sektörel güven endekslerinde hissettirmiştir. Grafik 8, sektörlerin COVID-19 karşısındaki reflekslerini yansıtmaktadır.

Grafik 8: Sektörel Güven Endeksleri

Sektörel Güven Endeksleri, Mayıs 2020

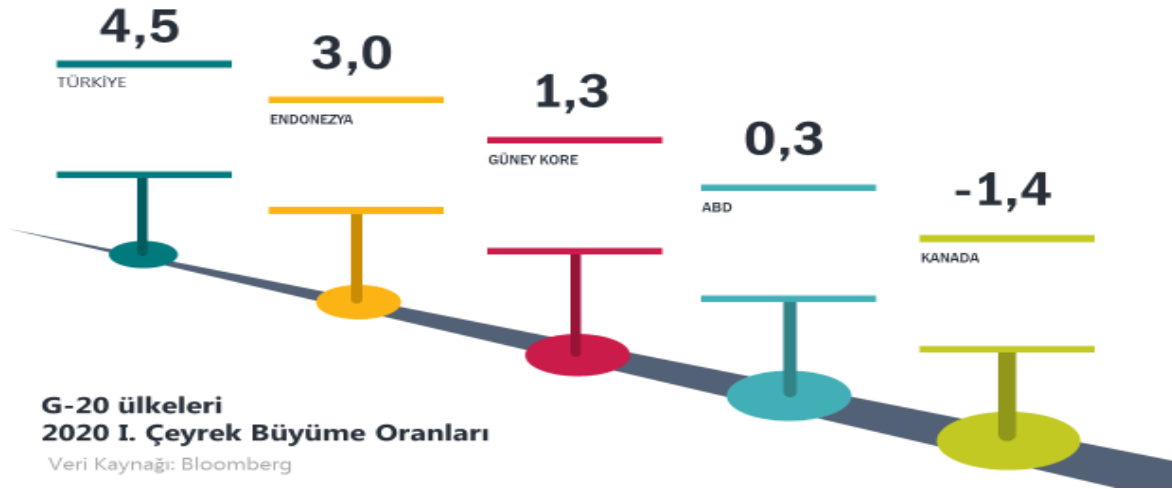

Mart 2020’de 101,7 olan perakende ticaret sektörü güven endeksi COVID-19’un Türkiye’de ekonomik ve sosyal hayatı sekteye uğratması ile Nisan 2020’de keskin bir düşüşle 75,2 olarak gerçekleşmiştir. Sektörde iş hacimleri %39,9 daralmış, mevcut mal stokları %9,7 azalmış, gelecek üç aylık iş hacmi satış beklentisi ise %50,8 daralmıştır. Benzer şekilde Mart 2020’de hizmet sektörü güven endeksi 92,5 iken salgının ortaya çıkardığı endişe, belirsizlik ve hizmet sektörünü durma noktasına getirmesi endeksin 46,1’e gerilemesine neden olmuştur. Sektörde son 3 aylık dönemde iş durumu %47,1 azalmış, hizmetlere olan talep %45,9 daralmış, talep beklentisi de gelecek 3 aylık dönem için %56,8 azalmıştır. İnşaat sektörü güven endeksi ise Mart 2020’de 77,2 iken konut satışlarında yaşanan daralma ile Nisan 2020’de 44,7 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün gelecek üç aylık dönemde toplam çalışan sayı beklentisi %40,9 azalmış, alınan kayıtlı sipariş mevcudu da 44,1 daralmıştır.

Mayıs ayında vaka artış hızının düşmesi, normalleşmeye yönelik atılacak adım ve dönemlerin açıklanması, sektörlerin güçlü destek paketleri ile desteklenmesi ve teşvik edilmesi sektörel güven endekslerinin dipten dönmesine katkı sağlamıştır. Güçlü normalleşme plan, adım ve destekleri perakende ticaret sektörünün güven endeksini 79,0 seviyesine çıkarmıştır. Sektörün gelecek 3 aylık dönemde iş hacmi-satışlar beklentisi %48,8 artmıştır. Benzer şekilde hizmet sektörünün güven endeksi 51,1 yükselmekle birlikte gelecek üç aylık dönemde hizmetlere olan talep beklentisi %82,9 artmıştır. COVID-19’la mücadelede ikinci dalganın gerçekleşmemesi ve hizmet sektörünün yeni normale ayak uydurması ile birlikte güven endeksi yukarı yönlü eğilim gösterecektir. Sektörler arasında en güçlü sıçramayı ise kredi faizlerindeki düşüş ve kredi destek paketlerinin etkisi ile inşaat sektörü gerçekleştirmiştir. Söz konusu gelişme Mayıs ayı konut satışı istatistiklerinde kendini gösterecektir. İnşaat sektörü bu gelişmeler ışığında 58,5 olarak gerçekleşmiş, alınan kayıtlı sipariş mevcudu %16,9 artmış, gelecek üç aylık dönemde toplam çalışan sayı beklentisi de %39,9 artmıştır.

COVID-19’un küresel etkilerinin hissedileceği en önemli değişkenlerden bir tanesi de ekonomik büyüme oranlarıdır. IMF tahminleri 2020 yılında Avrupa Birliği ülkelerinin %7,1, dünya ekonomisinin %3, gelişmiş ekonomilerin %6,1, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerin %1 daralacağına yöneliktir. IMF tahminlerine göre Türkiye ekonomisi ise %5 daralacaktır. 2021 yılında ise Avrupa Birliği ülkelerinin, %4,8 dünya ekonomisinin, %5,8 gelişmiş ekonomilerin, %4,5 yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerin, %6,6 ve Türkiye ekonomisinin ise %5 büyüyeceği tahmin edilmektedir. OECD ise Türkiye’nin 2020 yılında %3,04 büyüyeceğini, 2021 yılında ise %3,19 büyüyeceğini tahmin etmiştir.

Grafik 9, G-20 ülkeleri 2020 yılı ilk çeyrek büyüme oranlarını yansıtmaktadır. Türkiye ekonomisi COVID-19’un Türkiye’ye girmesini ve yayılmasını verili dönemde engelleyerek ekonomisinin %4,5 büyümesine katkı sağlamıştır. Türkiye ekonomisi bu büyüme rakamları ile Avrupa Birliği ülkeleri, G-20 ülkeleri ve OECD ülkeleri arasında ilk sırada yer almıştır.

Grafik 9: G-20 Ülkeleri 2020 İlk Çeyrek Büyüme Oranları (İlk Beş Ülke)

Türkiye ekonomisinde ilk çeyrekte hane halkı tüketimindeki, devletin nihai tüketim harcamalarındaki artışlara karşılık gayrisafi sabit sermaye oluşumu, mal ve hizmet ihracı, mal ve hizmet ithalatındaki daralmalara ek olarak baz etkisinin de katkısı ile Türkiye ekonomisi %4,5 büyümüştür. COVID-19'un etkisi ile sanayi üretim endeksindeki daralma, işgücü piyasasındaki bozulmalar, dış ticaret açığındaki artışlar, yatırım harcamalarındaki daralmalar, turizm sektöründeki daralmaların yansıtacağı ikinci çeyrekte Türkiye ekonomisinin %5'in üzerinde daralma yaşayabileceğine dair sinyaller vermektedir.

Bu süreçte COVID-19'la mücadelede özellikle genişletici politikalar ile firma sektörü ve hanehalkı sektörü finanse edilmeye çalışılmıştır. Ekonomik İstikrar Kalkan Paketi başta olmak üzere pek çok tedbirler alınmıştır. COVID-19'la mücadelede alınan tedbirler şu şekilde sıralanabilir:

- 2 milyondan fazla mükellefin Muhtasar, KDV ve Prim ödemeleri 6 ay ertelenmiş,
- Asgari ücret desteği devam ettirilmiş,
- Kısa çalışma ödeneği devreye sokulmuş,
- Esnek ve uzaktan çalışma modelleri teşvik edilmiş,
- En düşük emekli maaşı 1500 TL'ye yükseltilmiş,
- Emeklilerin Ramazan Bayramı İkramiyesi erkene çekilerek Nisan ayı başında ödenmiş,
- Belirlenen 2 milyonu aşkın aileye nakdi yardımlar yapılmış,
- Kredi destek paketleri uygulamaya konmuş,
- Nakit akışı bozulan firmaların bankalara olan kredi anapara ve faiz ödemelerini asgari 3 ay ötelenerek finansman desteği sağlanmış,
- Ziraat Bankası, Vakıfbank, Halkbank Esnaf ve sanatkârlara ödemeleri erteleme imkânı sunmuş, firmaların kurumsal kart limitleri artırmış, ödemesiz uygun vadeli kredi seçenekleri sunmuş,

- Kamu bankaları ödemesiz dönem seçenekleri ve uygun faiz oranları ile temel ihtiyaç destek paketi sunmuş,
- Salgından etkilenen firmalara İş’e Devam Kredi Desteği verilmiş,
- Esnaflara yönelik Halk Bankası “İşletme ve Finans Desteği” ile “Paraf Esnaf Kart Desteği” sunmuş,
- Kredi ödemelerindeki gecikmelere esneklik tanınmış,
- Kredi garanti fonu iki katına çıkarılmış,
- Konut, Taşıt, İhtiyaç finansman destek paketleri hanehalkının hizmetine sunulmuş,
- Telafi çalışma süresi artırılmış,
- Ar-Ge faaliyetlerine verilen destek artırılmıştır.

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından uygulamaya konan istikrar paketleri ile arz ve talep şokunun bir kompozisyonu olan COVID-19 şokuna karşı direnç gösterilmiştir. Söz konusu direnç yukarıda da ifade edildiği gibi sektörel güven endekslerine de yansımış durumdadır. Söz konusu tedbirler ve diğer alınan genişletici para ve maliye politikaları ile COVID-19’un küresel ekonomik etkilerinden asgari derecede etkilenerek süreç atlatılma olanağına sahiptir.

SONUÇ

COVID-19 salgınının özellikle emtia ihraç eden ülkelerde ve turizm gelirlerine bağlı gelişme gösteren ülke ekonomilerinde derin etkiler bıraktığı ortadadır. Söz konusu olumsuz etkilerin önüne geçilmesi amacıyla kamu harcamalarındaki artışın beraberinde yüksek kamu borcunu getirme riski, iktisadi faaliyet düzeyindeki düşüşlerin de etkisi ile ülke ekonomilerinin borçlarını ödeme zorlukları ile karşı karşıya kalma ihtimallerini güçlendirmektedir. İşgücü piyasasındaki bozulmanın etkisi ile bir arz şoku olarak ortaya çıkan COVID-19, beraberinde talep şoku ile sonuçlanan bir güven kaybını da getirmiştir. Mal ve hizmet üretme kapasitesinin daralma eğilimine girmesi, işgücü piyasasının yeniden düzenleme ihtiyacı taşıması, bireylerin beşeri ve iktisadi davranışlarındaki değişimler COVID-19 şokunun diğer krizlerden ayrı bir yere konumlandırmıştır.

Türkiye ekonomisi açısından değerlendirildiğinde özellikle hareket kısıtlamaları iktisadi faaliyet üzerinden ciddi bir yük oluşturmuştur. Seyahat kısıtlamaları yolcu hareketliliğini sona erdirmiş, eğitimde uzaktan eğitim modülüne geçilmiş, spor ve sanatsal etkinliklere ara verilmiş, konaklama endüstrisi durma noktasına gelmiştir. İşgücü piyasası açısından uzaktan çalışma modülüne geçilmiş, sosyal ve fiziksel mesafe kuralları çerçevesinde piyasanın fiziki çalışma sistemi değişmiş, bazı üretim noktalarında üretime ara verilmiştir. İhracat gelirlerinde ve turizm gelirlerinde daralma, hanehalkı tüketim davranışlarında değişme, sanayi üretim endeksi ve gayrisafi sabit sermaye oluşumundaki daralma önümüzdeki çeyrek için bir daralma sinyali vermiştir. Kısacası COVID-19 toplumsal yaşantının iktisadi ve sosyal başta olmak üzere tüm yönlerini etkilemiş, temel hizmetler dışındaki süreçleri durma noktasına getirmiştir.

Tüm bu gelişmeler karşısında hanehalkı ve firmaları kurtarmaya yönelik mali genişleme programları uygulanmış, bulaşıcılığın önüne geçilmesi amacıyla ücret sübvansiyonları verilmiştir. Artan belirsizlik karşısında zamanında finansal yardım ve acil finansman destekleri ile istikrara bozucu etkinin derinleşmesinin önüne geçilmiştir. Likiditeyi genişletici ve düşük faiz oranı politikası ile finansal istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Belirsizliğin ekonomik ve toplumsal huzursuzluğa doğru evrilmesinin önüne geçilerek toplumsal, ekonomik ve siyasi istikrar kısa vadede de olsa korunabilmiştir.

Türkiye ekonomisi açısından COVID-19’la mücadelede ikinci bir salgın dalgalanmasının olmayacağı varsayımıyla, Türkiye ekonomisinin “V” şeklinde bir iyileşmeye daha yakın olduğu ortadadır. Mevcut mali genişleme programlarının yeni yatırımları, Ar-Ge çalışmalarını, yapısal reformlarını hayata geçirmenin yanı sıra daha çok mevcut iktisadi faaliyet düzeyini artırmaya yönelik olduğu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye ekonomisinin uzun vadede yatırım fonksiyonunu yeniden tahsis etmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Andersen, A. L., Hansen, E. T., Johannesen, N., & Sheridan, A. (2020). *Consumer Responses to the COVID-19 Crisis: Evidence from Bank Account Transaction Data*. Working Paper.
- Atkeson, A. (2020). *What will be the economic impact of COVID-19 in the US? Rough estimates of disease scenarios* (No. w26867). National Bureau of Economic Research.
- Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J., & Terry, S. J. (2020). *Covid-induced economic uncertainty* (No. w26983). National Bureau of Economic Research.
- Baker, S. R., Farrokhnia, R. A., Meyer, S., Pagel, M., & Yannelis, C. (2020). *How does household spending respond to an epidemic? Consumption during the 2020 COVID-19 pandemic* (No. w26949). National Bureau of Economic Research.
- Barua, S. (2020). Understanding Coronanomics: The economic implications of the coronavirus (COVID-19) pandemic. *Manuscript*.
- Boissay, F., & Rungcharoenkitkul, P. (2020). *Macroeconomic effects of Covid-19: an early review* (No. 7). Bank for International Settlements.
- Botta, A., Caverzasi, E., & Russo, A. (2020). Fighting the COVID-19 emergency and re-launching the European economy: debt monetization and recovery bonds.
- de España, B. (2020). Reference macroeconomic scenarios for the Spanish economy after Covid-19. *Economic bulletin/Banco de España [Artículos]*, n. 2, 2020.

- del Rio-Chanona, R. M., Mealy, P., Pichler, A., Lafond, F., & Farmer, D. (2020). Supply and demand shocks in the COVID-19 pandemic: An industry and occupation perspective. *arXiv preprint arXiv:2004.06759*.
- Eichenbaum, M. S., Rebelo, S., & Trabandt, M. (2020). *The macroeconomics of epidemics* (No. w26882). National Bureau of Economic Research.
- Fernandes, N. Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy. 2020. Available at SSRN.
- Fetzer, T., Hensel, L., Hermle, J., & Roth, C. (2020). Coronavirus perceptions and economic anxiety. *arXiv preprint arXiv:2003.03848*.
- Loayza, N. V., & Pennings, S. (2020). Macroeconomic policy in the time of covid-19: A primer for developing countries.
- Ludvigson, S. C., Ma, S., & Ng, S. (2020). *Covid19 and the macroeconomic effects of costly disasters* (No. w26987). National Bureau of Economic Research.
- Maria Demertzis & André Sapir & Simone Tagliapietra & Guntram B. Wolff, 2020. “An effective economic response to the Coronavirus in Europe,” Policy Contributions 35323, Bruegel.
- McKibbin, W. J., & Fernando, R. (2020). The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios.
- Morales, L., & Andreosso-O’Callaghan, B. (2020). Covid19: Global Stock Markets “Black Swan”.
- Stephany, F., Stoehr, N., Darius, P., Neuhäuser, L., Teutloff, O., & Braesemann, F. (2020). The CoRisk-Index: A data-mining approach to identify industry-specific risk assessments related to COVID-19 in real-time. *arXiv preprint arXiv:2003.12432*.